

"PLAČANCI – AGENTI / ŠPIJONI ZAHODA".
PRIMER RETORIKE POVOJNIH JUGOSLOVANSKIH OBLASTI
GLEDE POMENA IN VLOGE TIGR-A
IN OCENE BRITANSKIH OBVEŠČEVALNIH SLUŽB

Gorazd BAJC

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijska 1
Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije Koper, SI-6000 Koper, Titov trg 5
e-mail: gorazd.bajc@zrs.upr.si

IZVLEČEK

Avtor v prispevku predstavi, kako so poveljne jugoslovanske oblasti večino vodilnih pripadnikov slovenske protifašistične ilegale na Primorskem (TIGR, na Tržaškem in v Istri Borba) obtoževale, da so "plačanci" Zahoda oziroma njegovi "agenti" ali "špijoni". Prikaže tudi, kakšne so bile ocene britanske obveščevalne službe Special Operations Executive. Izpostavljena sta primera dveh vodilnih, Ivana Rudolfa in Ivana Marije Čoka, ter njihovi povezavi z ilegalnim delovanjem.

Ključne besede: jugoslovanske poveljne oblasti, Ivan Marija Čok, Ivan Rudolf, TIGR, Borba, SOE

"VENDUTI – AGENTI / SPIONI DELL'OCCIDENTE". UN ESEMPIO
DI RETORICA DELLE AUTORITÀ JUGOSLAVE NEL DOPOGUERRA
SUL SIGNIFICATO E IL RUOLO DEL TIGR E I PARERI DEI SERVIZI
DI INFORMAZIONE BRITANNICI

SINTESI

Nel presente contributo l'autore descrive il modo in cui le autorità jugoslave del dopoguerra erano solite accusare la maggior parte dei principali esponenti dell'attività clandestina antifascista slovena del Litorale (TIGR, nella provincia di Trieste e in Istria Borba) di essersi "venduti" all'Occidente, come suoi "agenti" e "spie". L'autore si sofferma anche sulle valutazioni del servizio segreto britannico, lo Special Operations Executive. Sono analizzati in particolare i casi di Ivan Rudolf e Ivan Marija Čok, due figure di spicco, e il loro legame con l'attività illegale.

Parole chiave: autorità jugoslave del dopoguerra, Ivan Marija Čok, Ivan Rudolf, TIGR, Borba, SOE

UVOD

Med drugo svetovno vojno, še bolj pa po njej, so se v vrstah Osvobodilne fronte slovenskega naroda (OF) in Komunistične partije Slovenije (KPS) ter nato povojnih jugoslovanskih oblasti pojavljale obtožbe proti večini vodilnih pripadnikov primorske slovenske protifašistične ilegale; danes jo poznamo pod skupnim akronimom TIGR (Trst, Istra, Gorica, Reka), ki pa se je na Tržaškem in v Istri imenovala Borba.¹ Med obtožbami so bile zlasti naslednje: da so "plačanci" Zahoda oziroma njegovi "agenti" ali "špijoni". Namen razprave je prikazati, kako so povojne jugoslovanske oblasti ocenjevale sodelovanje nekaterih vodilnih primorske ilegale (zlasti prof. Ivana Rudolfa in dr. Ivana Marijo Čoka) z britanskimi obveščevalnimi službami in kakšno predstavo o omenjenem "špijonskem" sodelovanju dobimo v arhivskih virih teh britanskih služb.

Kritične, peyorativne in za tedanji čas splošnega odklona ideološko nasprotnih Anglo-Američanov izjemno negativne oznake so se nanašale na plodno sodelovanje nekaterih vodilnih slovenske primorske (in vseslovenske) ilegale z obveščevalnimi službami zahodnih zaveznikov. To sodelovanje (TIGR-a in druge slovenske ilegale) se je razvilo v drugi polovici tridesetih let prejšnjega stoletja in se nadaljevalo v času druge svetovne vojne, in sicer še najbolj z dvema britanskima obveščevalnima službama: z upravo za posebne operacije – Special Operations Executive (SOE) in Military Intelligence 6 ali Secret Intelligence Service, znano kot MI6 ali MI6-SIS (pred tem so potekale tajne zveze tudi s francoskimi obveščevalnimi službami, o čemer pa nimamo raziskav). Od leta 1938 do 1941 so bili organizirani ilegalni kanali za begunce, obveščevalne mreže, sabotaze, diverzije, tajne radijske postaje in skladišča orožja. Po aprilski zasedbi Jugoslavije leta 1941 so se nekatere zveze pretrgale, druge pa nadaljevale. Izven jugoslovanske države so v emigraciji nekateri sodelovali pri rekrutaciji, urjenju in pošiljanju t. i. padalcev v obliki posebnih britanskih misij v Slovenijo in nekatere kraje Jugoslavije (Bajc, 2000, 81–90, 111–118; Bajc, 2002a, 38–64, 103–106, 135–151, 174–196, 225–239, 242–247, 250–319; Bajc, 2002b; Biber, 1991; Biber, 1999; Earle, 2005; Ferenc, 1977; Jevnikar, 1995–2006; Torkar, 2006; Vidic, 1989; Vodušek Starič, 2002). Nekateri so tudi sodelovali z medvojno ameriško obveščevalno službo – Office of Strategic Services (Biber, 2000), glede tega sodelovanja pa nimamo še poglobljenih raziskav.

Glavni povezovalni členi med primorsko ilegalo in britanskimi obveščevalnimi službami so bili prof. Ivan Rudolf, dr. Ivan Marija Čok² in Albert Rejec. To nam

1 Nekaj podatkov o ilegalnem delu je najti v prispevku dr. Boruta Klabjana, zato jih na tem mestu ne bomo ponavljali. O ilegalnem delovanju in zgodovinskem okviru obdobja glej podrobneje npr. Kacin-Wohinz, 1990; Kacin-Wohinz, 2005; Kacin-Wohinz, Pirjavec, 2000; Bajc, Pelikan, 2004; Pelikan, 2002.

2 Jerca Vodušek Starič piše, da so zveze med britanskimi obveščevalnimi službami in TIGR-om veči-

(poleg dosedanjih ugotovitev) potrjujejo tudi na novo dostopni dokumenti arhivov teh britanskih obveščevalnih služb (npr. TNA HS, 2; TNA HS, 3; TNA HS, 4; TNA HS, 5, 12 in 25; Pirjevec, 2000).

IVAN RUDOLF IN IVAN MARIJA ČOK TER DILEME O NJUNI PRIPADNOSTI TIGR-U

Najprej se nam seveda ponuja vprašanje o pripadnosti Rudolfa in Čoka TIGR-u. Težko je na splošno ločevati med samo pripadnostjo ali nepripadnostjo tej organizaciji, saj tedaj ni bilo nikakršnega uradnega članstva oziroma seznama niso bili popolni (Jelinčič, 1994, 143, 144), na razpolago pa nimamo niti primarnega gradiva o tigrovski organizaciji.

Nekateri ocenjujejo, da Čok in Rudolf ter nekateri drugi vodilni Primorci niso pripadali TIGR-u. Zlasti soproga pokojnega vodilnega tigrovca Alberta Rejca, Tatjana Srebot Rejec, je o tem večkrat pisala in se zanašala predvsem na pričevanja moža in njegove zapiske pred organi jugoslovanskih varnostnih organov (Organizacija za zaščito naroda – OZNA, nato Uprava za državno varnost – bolj znana kot UDBA), ki so večinoma objavljeni. Rejec je vedno odločno zanikal, da bi bila Čok in Rudolf člana TIGR-a in da bi na kakršenkoli način vplivala na njegovo delovanje, priznaval pa je, da sta za samo organizacijo vedela. Gospa Srebot Rejec med drugim piše, da je organizacija TIGR imela krog znancev, prijateljev in simpatizerjev, ki so ji včasih pomagali, ne da bi pri tem natančno vedeli, za kaj gre. Nekajkrat tudi zapiše, da Čok in Rudolf nista bila vodilna tigrovca (Rejec, Černač, Vadnjal, 1995, 71; Marušič, 1998, 72, 73, 146 in 234; Rejec, 2006, 85, 196, 206, 207 in 218; Srebot Rejec, 2002, 138–154).

Drugi navajajo, da sta pri ilegalnem delu sodelovala tudi Rudolf in Čok. O prvem nekateri pišejo, da je bil na ustanovnem sestanku organizacije na Goriškem, in sicer marca 1927, ter da je ustanovil in vodil tigrovske celice v Šentvidu. Znamenitega sestanka jeseni 1927 na Nanosu (nekateri ocenjujejo, da se je tedaj ustanovila skupna organizacija TIGR za celotno Julijsko krajino, drugi pa pravijo, da zanj niso vedeli; gl. npr. Žerjal, 1990, 71) se ni mogel udeležiti. Zaradi stalnega preganjanja, preiskav in predvidene aretacije je 10. januarja 1929 zbežal v Jugoslavijo. Tu se je vzporedno z novinarstvom ukvarjal s protifašistično in protinacistično propagando v okviru narodnoobrambnega društva Branibor in v sodelovanju s TIGR-om (posamezni podatki: Rosa, Cencič, 1998, 14–20; Rudolf, 1996, 49, 52; Sfiligoj, 1984, 25; Sfiligoj, 2005, 97, 99; Cencič, 2002, 91; Nemeč, 1999, 12). Pred vojno je Rudolf tudi orga-

---

noma potekale preko Rudolfa in Čoka, obenem pa, da so tigrovci imeli tudi ločene zveze z Britanci (Vodušek Starič, 2002, 15). O teh ločenih zvezah ni še nobenega dokaza. Verjetno bi kakšen dokaz dobili v arhivih MI6-SIS, ki pa ostajajo še dalje pod zaporo. V opombi 22 (Vodušek Starič, 2002, 15) avtorica tudi razlaga, da je znaten del gradiva o TIGR-u še nedostopen in iz konteksta kaže, da je mislila na gradivo v AS.

niziral vdor v italijanski konzulat v Ljubljani, od koder so tigrovci odnesli obsežno dokumentacijo in jo predali zavezniškim obveščevalnim službam (Rudolf, 1996, 54; Bajc, 2002a, 62, 242; PAIR, 1). Jerca Vodušek Starič piše, da je imel TIGR svojega delegata v odboru Narodne odbrane in to nalogo je zaupal Rudolfu (Vodušek Starič, 2002, 116). Po lastnih izjavah je ta tudi veliko prispeval za tigrovsko glasilo Svoboda in z vodilnim gverilcem TIGR-a Danilom Zelenom pomagal komunističnemu voditelju Jožetu Srebrniču zbežati čez mejo (PAIR, 2). Sodeloval je tudi z drugimi ilegalnimi organizacijami, uspešno gojil zveze z zahodnimi obveščevalnimi službami in bil med pobudniki sabotaž proti tretjemu rajhu spomladi 1940 (Ferenc, 1977). Ko so mu prišli na sled, se je preko Banja Luke umaknil v Beograd, kjer se je pol leta skrival pod lažnim imenom. Približno mesec dni pred napadom na Jugoslavijo sta s Čokom in s pomočjo britanskih obveščevalnih služb zbežala v emigracijo, kjer sta skupaj delovala v okviru Jugoslovanskega odbora iz Italije (Bajc, 2002a).

Sl. 1: Dr. Ivan Marija Čok (1886–1948) leta 1942 (fotografijo hrani Narodna in študijska knjižnica Trst, Odsek za zgodovino).

Fig. 1: Dr. Ivan Marija Čok (1886–1948) in 1942 (Slovene National Library of the Studies of Triest, History Section).

Čok je tigrovski organizaciji večkrat priskočil na pomoč, jo ščitil, sodeloval pri tajni propagandi, posredoval, da je TIGR dobil nekaj orožja ipd. Nenazadje so ga kot vodilnega pripadnika ilegale ocenjevali italijanski varnostni, policijski in obveščevalni krogi (Bajc, 2000, 30, 35–37).

Čok, pravijo nekateri, se je pred Britanci hvalil, da je vodil tajno organizacijo oziroma da se je imel za vodjo vseh britanskih stikov v Sloveniji in Dalmaciji (Vodušek Starič, 2002, 275;³ Rejec, 2006, 86). Ni izključeno, da je tudi stremel za tem, da bi sebe postavil na najpomembnejši položaj, v pregledanem britanskem gradivu pa ni nobenega dokumenta, ki bi govoril o tem, da se je hvalil, da vodi stike z vso Slovenijo in Dalmacijo. Njegova ambicija je med tem bila, da bi bil priznan kot vodja vseh Primorcev, in zato je prihajal v spor z Josipom Vilfanom in Engelbertom Besednjakom (Bajc, 2005).

Njegovo "voditeljsko" držo bi vsekakor lahko razumeli tudi v širšem smislu. Preko njega so namreč tekle določene zveze, tako da je lahko TIGR (pa druge oblike ilegale) prejemal britansko pomoč. Vsaka tajna organizacija namreč potrebuje tudi take osebe, ki so večše t. i. lobiranja v zakulisjih, in take sposobnosti so bile Čoku zelo domače. Po drugi strani je težko verjetno, da bi si vse izmislil in več let zavajal britanske obveščevalce in najvišje funkcionarje britanskega zunanjega ministrstva (Foreign Office – FO), ki so večkrat poudarili, da je bila njegova organizacija (TIGR in sorodne organizacije) zelo aktivna in jim je naredila več uslug. V britanskem FO so tudi razmišljali, da bi se zahvalili Jugoslovanskemu odboru iz Italije pod vodstvom Čoka za njegov doprinos k boju Združenih narodov ("*United Nations*") in pri osvoboditvi Jugoslavije. Pisali so tudi, da so Čok, Rudolf in njun Odbor na začetku druge svetovne vojne opravili veliko dragoceno delo zanje v Jugoslaviji in tudi izven nje, zbirali so obveščevalne podatke in sodelavce za britanske obveščevalne službe ipd. (TNA FO, 1; TNA FO, 2; TNA FO, 3; TNA FO, 4; TNA FO, 5; TNA FO, 6; TNA FO, 7; TNA FO, 8; TNA FO, 9; TNA FO, 10; TNA FO, 11; TNA FO, 12; TNA FO, 13; TNA FO, 14; Bajc, 2002a, 54, 58, 128).

Nazadnje lahko omenimo tudi naslednji podatek: Albert Rejec je pred OZNO govoril o svojih ilegalnih imenih in med temi omenil ime "Bavki" ter pristavil: "*V najožjem krogu prijateljev in Potočnikove sem bil Bavki in to ime so uporabljali zlasti, kadar me je iskal Gestapo.*" (Rejec, Černač, Vadnjak, 1995, 38).⁴ V medvojni korespondenci Rudolf – Čok, ki se nahaja v zasebni zapuščini Ivana Rudolfa v Trstu (PAIR), oba nekajkrat imenujeta Rejca ravno z vzdevkom "Bavki". Pod tem tajnim imenom (oziroma v različici "Bauki") je Rejec 15. marca 1941 tudi poslal Rudolfu v Kairo poročilo, ki vsebuje nekaj podatkov obveščevalne narave o nemški in italijanski vojski idr. (PAIR, 3).

3 Poudariti moramo, da Vodušek Staričeva pri tej upravičeni kritiki Čoka ne navaja nobenega vira.

4 Rejčeva soproga uporablja različico "Bauki" (Marušič, 1998, 149, 151).

Sl. 2: Prof. Ivan Rudolf (1898–1962) in skupina padalcev na Bližnjem vzhodu. Rudolf je prvi z leve v prvi vrsti (fotografija se nahaja v Privatnem arhivu Ivana Rudolfa v Trstu, ovoj 1).

Fig. 2: Prof. Ivan Rudolf and a group of paratroopers in the Middle East. Rudolf is the first one from the left in the first row (private archives of Ivan Rudolf in Trieste, Folder 1).

Lahko bi se vprašali tudi naslednje: kakšna organizacija je bila pravzaprav TIGR? Ocene tedanjih protagonistov glede same organiziranosti tajne organizacije se namreč med sabo precej razlikujejo. Nekateri so na primer razlagali, da ni bilo prave povezave med TIGR-om in Borbo (Španger, 1986) in da mladinci niso želeli slediti usmeritvi

starejših (na primer Rejca in Čoka), ki so želeli od konca dvajsetih let prejšnjega stoletja voditi ilegalno iz Jugoslavije (Žerjal, 1990). Drugi so pisali, da je bila organizacija trodelna: v Beogradu je bila glava organizacije, nato pa sta bili skupini v Ljubljani in Jesenicah in končno še skupina na Primorskem, ki je imela operativno vlogo (Tuta, 1999, 75). Tako nakazana razdelitev organizacije nas vodi v razmišljanje, da je bilo verjetno delovanje TIGR-a oziroma primorske ilegalne organizacije širše. Zelo verjetno ni bilo vedno najboljše koordinacije med tremi deli TIGR-a in niso bili vsi informirani o vsem ter so lahko zato brez vednosti uresničevali nek širši načrt. Lahko si torej postavimo še vprašanje, ali je obstajal nek širši načrt narodnoobrambne in iredentistične vsebine, v katerem je bil TIGR (in Borba) le eden izmed tolikih akterjev, ki je imel tudi dokaj veliko avtonomije, ali pa je bil ta širši načrt pravzaprav že TIGR sam.

Končni odgovor o pripadnosti TIGR-u in o sami organizaciji bi nam verjetno nudili viri iz beograjskih arhivov, vendar namen razprave ni izčrpnjeje pisati o (ne)pripadnosti Rudolfa in Čoka TIGR-u ter organiziranosti slednjega. Dejstvo pa je, da so v OZNA/UDBA in britanskih krogih ocene o TIGR-u večkrat vezali ravno na Rudolfa in Čoka. Posredno so torej obsodbe (s strani OF, KPS in OZNA/UDBA) in pohvale (s strani Britancev) Rudolfa in Čoka veljale tudi za TIGR.

RETORIKA POVOJNIH OBLASTI

Kogar je poveljni režim prikazal za "agenta", "špijona" (ipd.) Zahoda, je avtomatično postal "ljudski oblasti" torej slovenskemu narodu nevaren, in take oznake so se še dolgo ohranjale. Med drugim je bil večkrat poudarek na tem, da so ti zasledovali svoje ozke materialne interese, se pravi, da so bili plačanci. Še posebno v poročanju prorežimskega tiska zasledimo take in podobne izraze.

Novi jugoslovanski režim je omenjeno retoriko večkrat uporabljal na poveljnih političnih procesih. Ti so spadali v vsesplošno poveljno taktiko oziroma strategijo KPS, ki je želela onemogočiti ali pa vsaj preventivno zreducirati možno nevarnost s strani realnih ali vsaj potencialnih političnih nasprotnikov. Seveda ne smemo pozabiti na drugo karakteristiko poveljnega režima v Jugoslaviji oziroma v Sloveniji. Diskriminacija ali tako imenovani proces "čiščenja in diferenciacije" realnih ali možnih nasprotnikov je bila uveljavljena in dobro izrabljena praksa, da je bila partija tako prepričljivejša.

Med najvažnejšimi poveljnimi političnimi procesi je bil Nagodetov proces, imenovan po prvoobtožencu inž. Črtomirju Nagodetu, ki je potekal je od 28. julija do 18. avgusta 1947 v Ljubljani. Tedaj je bilo 15 oseb, ki so med vojno pripadale tako imenovani sredini, obtoženih nasilnega spodkopavanja državne ureditve Jugoslavije, ogrožanja njene varnosti in vohunjenja, predvsem pa zaradi dejstva, da se je ta skupina povezovala z drugimi političnimi skupinami v Jugoslaviji in skušala delovati kot opozicija. Na procesu sta bila omenjena kot prozahodna vohuna tudi Čok in

Rudolf. Tožilec je Borisa Furlana namreč med drugim spraševal: "*Ali veste, da je Čok agent tuje obveščevalne službe?*". O Rudolfu pa je trdil: "*Bil je agent tuje obveščevalne službe.*" (Razprave, 2. 8. 1947). Okoli tega (in drugih) procesov so se časopisi radi razpisali, tako tudi tržaški časopis Primorski dnevnik. Glede Čoka in Rudolfa dne 5. avgusta 1947 beremo: "*Furlan je nato izpovedal, da je bil v inozemstvu skupno z dr. Čokom in Rudolfom, ki sta bila agenta tuje obveščevalne službe, član 'Primorksega komiteta'*" (PD, 1).⁵ Čok je bil nato aprila leta 1948 ponovno obtožen vohunstva, in sicer na procesu proti Mirku Bitencu (Maganja, 1994, 164).

Tudi v govorih posameznih vodilnih partijskih funkcionarjev je prišla na dan obtožba vohunjenja, za katerim naj bi stal materialni interes. V obsežnem partijskem referatu *Vloga tržaških nacionalistov od prve svetovne vojne do danes* z dne 2. aprila 1948 med drugim piše o poveljni liberalni skupini v Trstu, kateri sta pripadala Čok in Rudolf, naslednje: "*Tržaški nacionalistično liberalni krog predstavljajo ljudje, ki so se v najtežjih letih trpljenja primorskega ljudstva izkazali, da so 'narodnjaki' le po besedah in frazarjenju, po delu pa so breznačelni, hlapčevsko vdani agenti tujih agentur, ki niso imele z interesi naroda prav nič skupnega, ljudje, ki so iskali predvsem za se in v vsakem primeru največ koristi.*" (AS, 1; AS, 2).

Obtožbe proti Čoku in Rudolfu so bile vezane tudi na kritike jugoslovanskih oblasti proti prvi nekomunistični oziroma protikomunistični stranki Slovencev, Slovenski demokratični zvezi (SDZ); ta je bila ustanovljena 17. januarja 1947 v Gorici in 21. decembra istega leta v Trstu.⁶ Razne ponavljajoče se kritike, da so na primer vodilni SDZ agenti imperializma (PD, 3), so dosegle višek maja 1948. Na drugem rednem zasedanju ljudske skupščine Ljudske republike Slovenije 18. v mesecu je slovenski notranji minister Boris Kraigher podal sila negativno sliko celotne opozicije na Tržaškem in Goriškem ter izpostavil Čoka: "*Če danes pogledamo to družbo (voditelje SDZ, op. G. B.), vidimo, da so organizatorji sami agenti, ki so že dolgo v službi zapadno-imperialističnih obveščevalnih služb. Po nalogu teh služb organizirajo neko stranko, ki seveda ne more zbrati v svojih vrstah drugih kakor sovražnike ljudske in nove Jugoslavije. Ker so sami agenti, se seveda omejuje njihova glavna aktivnost na medsebojne spore in konkurenco, kdo bo bolje služil svojemu gospodarju in prejemal za to boljšo plačo. Zanimivo je, da stoji za vsem tem znani IVAN MARIJA ČOK, ki je bil nekoč tajni organ jugoslovanskega notranjega in zunanjega ministrstva obenem, ki pa danes ne nastopa v SDZ odkrito, ker smatrajo nekateri ameriški oficirji v Trstu, da 'BI TO NE BILO UGODNO, KER JE PREVEČ ZNAN KOT ANGLEŠKI AGENT'*" (PD, 4).

Poveden je tudi naslednji citat; UDBA je TIGR-u in njegovim voditeljem namreč prisodila naslednjo karakteristiko: "*Tako se je samonikla organizacija TIGR-a, ki je ob svojem rojstvu nosila pečat narodnega gibanja v Slov. Primorju, spremenila v orodje tujih obveščevalnih agentur, kar je pokazal tudi tržaški proces v decembru 1941. leta.*

5 Podobne obtožbe so se v Primorskem dnevniku ponovile 13. avgusta 1947 (PD, 2).

6 O odnosu jugoslovanskih oblasti proti SDZ podrobneje v: Bajc, 1999.

[...] Jedro take organizacije naj bi tvorili kot idejni voditelji Čok in drugi profesionalni politiki, ki so pri tem zasledovali svoje ozke materialne interese." (AS, 3, 93).

Ivana Rudolfa pa je UDBA med drugim tako obravnavala: "Znani pristaš SDZ [...] po izjavi [...] naj bi bil prof. Rudolf angleški agent (FSS) še iz časa prve Jugoslavije. Tudi sedaj izgleda, da mu za službo (profesorsko) ni mnogo mar. Vse bolj donosnejša naj bi bila ona druga služba, ki mu je omogočila, da si je napravil [...] hišico, v kateri stanuje." (AS, 4). Sicer niso bili vsi agenti oziroma informatorji prepričani, da ni imel finančnih težav (AS, 5).

BRITANSKI POGLED

Raziskovanje primarnih arhivskih virov, ki jih hranijo v Londonu, nam sedaj omogoča, da sodelovanje nekaterih Slovencev z britanskimi obveščevalnimi službami spoznamo v drugačni luči, zlasti glede omenjenih obtožb o "špijonskem" delovanju za lastne materialne interese.

V dokumentaciji FO je na primer nekaj dokumentov o Rudolfovi povojni usodi, ki so postali dostopni šele pred 2 do 3 leti. Med vojno je deloval na Bližnjem vzhodu in v Afriki in po njej je bil še nekaj mesecev v Kairu. Britanske oblasti mu namreč za leto dni niso dovolile, da bi se vrnil v Trst. SOE je do konca leta 1945 v Egiptu že razpustila svojo organizacijo, odprto vprašanje je ostalo samo za štiri agente: dva Bolgara (Nikola Farfaloff in Grigor Grigorov), Albanca (Adem Shehi) in Rudolfa (TNA FO, 15). V internih diskusijah je prišlo na dan tudi, da je Rudolf svoje delo odlično opravil, da pa ga ob eventualni vrnitvi ne bi zaposlili pri nobeni politični aktivnosti, ker bi lahko to britanskim oblastem povzročilo zadrego (TNA FO, 16).

V tem času je eden izmed vodilnih sekcije SOE za Jugoslavijo, major Alec C. Lawrenson, s katerim je Rudolf sodeloval od začetka leta 1939 (TNA FO, 17), sestavil krajši memorandum⁷ o njem in med drugim zapisal, da ni nikdar sprejel ponujenega denarja ali prosil zanj, čeprav je bil v hudih finančnih težavah: "Vsakokrat je odklonil katerokoli nagrado/plačilo za delo, ki ga je opravil, ves denar, ki ga je imel na razpolago, je bil uporabljen za to, da se je njegova organizacija ohranila in da se je financirala dejavnost. [...] Je zelo poštena oseba in ne bi smeli pozabiti, da je vsakič odklonil, da bi mu (celo sedaj, ko menim, da je v težkem položaju) nudili finančno pomoč."⁸ (TNA FO, 14).

7 Memorandum je deloma oklešččen.

8 "He persistently refused to accept any personal remuneration for this work, all the funds put at his disposal being devoted to the maintenance of his organisation and the financing of the jobs in hand. [...] He is a man of the greatest integrity and it should not be forgotten that he has persistently refused to accept from us (even now when I have reason to believe that he is in sorry circumstances) any financial assistance." (TNA FO, 14).

V britanski dokumentaciji je o Čoku veliko dokumentov. Glede obravnavane tematike je zanimiv memorandum, ki ga je novembra 1941 sestavil eden izmed vodilnih SOE za balkanska vprašanja, polkovnik William Stanley Bailey. Poleg potrditve, da je slovenska ilegala, ki jo je Čok vodil, od leta 1939 nudila Britancem velike usluge in da to lahko potrdijo tudi drugi člani vodstva SOE, ki so tedaj delovali v Jugoslaviji, je Bailey omenil, da je Čok dobil denar od britanske obveščevalne službe, vendar je celotne zneske uporabil izključno v protifašistične in protinacistične namene svoje organizacije (sabotaže, propaganda in drugo subverzivno delovanje): *"Čeprav smo mi seveda vedno financirali njihove aktivnosti, nimamo nobenega razloga, da bi verjeli, da so vse prejete vsote uporabili za lastne interese, razen izključno za posebno delovanje, ki so ga podvzeli."*⁹ (TNA HS, 1). Edino plačilo, ki so ga Čok in drugi vodilni slovenske primorske ilegale zahtevali, je bil povojni plebiscit, da bi se meja po vojni premaknila proti zahodu, da bi torej čim več Primorske prešlo pod Jugoslavijo. Rejec je junija 1940 v Beogradu Baileyu prvi postavil takšno vprašanje, a ni dobil dokončnega odgovora (TNA HS, 1; TNA HS, 6, 2116 in 2117). Še pred vojno je tudi Čok pričakoval, da bi mu v zameno za sodelovanje Britanci dali formalno obljubo o povojni priključitvi Julijske krajine in Koroške Jugoslaviji ali pa vsaj obljubo o povojnem plebiscitu. Med vojno se je tudi skliceval na britanskega zunanjega ministra Edna in zatrjeval, da so člani SOE dali ustne obljube, a zamen. Britanci in drugi zahodni zavezniki niso hoteli dati ne Slovincem ne komurkoli drugemu nobene konkretnije obljube o ponovni pravičnejši razmejitvi, in to so med drugo svetovno vojno ves čas ponavljali (Bajc, 2002a, 63, 64).

SKLEP

Čeprav nimamo na razpolago vsega gradiva britanskih obveščevalnih služb, lahko rečemo, da so nekateri vodilni primorske ilegale konec tridesetih let in med drugo svetovno vojno res tajno sodelovali z Zahodom. To sodelovanje je bilo za Britance pomembno v skupnem boju proti silam osi. Vse kaže, da v zameno niso prejeli denarnih nagrad, zahtevali pa so razmejitve v korist Jugoslavije. Retorika povojnih jugoslovanskih oblasti, ki je večino vodilnih Primorcev označevala za "plačance Zahoda", je tako postavljena pod vprašaj. Taka, kakor so pričujoča ali podobna dognanja, pa lahko prispevajo k iskanju odgovorov na nekoliko premalo izpostavljena vprašanja predvojnega in medvojnega dogajanja, in sicer, kako ovrednotiti obveščevalno dejavnost, s katero so se posamezni Slovenci ukvarjali nekaj let pred vojno in med njo: ali je bilo to zavestno delovanje zgolj za interese tuje države ali pa

---

9 *"Although we have naturally always financed their activities, we have no reasons to believe that any sums advanced to them were used for their own interests rather than for purely S.O. work which they had undertaken to perform."* (TNA HS, 1).

bi morda njihovo početje lahko ocenjevali kot prispevek k skupni zavezniški zmagi nad silami osi in torej tudi v korist Slovencev.

ZAHVALA

Zaradi pomoči pri deklasifikaciji dokumentov (fasciklov o Čoku in Rudolfu – TNA FO 371/48882 in TNA FO 371/53369) si iskreno zahvalo zasluži ga. Penny Prior (Head/ Record Management, Record and Historical Department Foreign and Commonwealth Office), pri kopiranju pa podiplomski študent zgodovine Blaž Torkar. Za fotografiji gre zahvala Narodni in študijski knjižnici v Trstu ter Saši Rudolf in sorodnikom.

"HIRELINGS – AGENTS/SPIES OF THE WEST". AN EXAMPLE OF THE RHETORIC OF POST-WAR YUGOSLAV AUTHORITIES REGARDING THE SIGNIFICANCE AND ROLE OF 'TIGR' AND ESTIMATES OF BRITISH INTELLIGENCE SERVICES

Gorazd BAJC

University of Primorska, Science and Research Centre of Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijska 1
University of Primorska, Faculty of Humanities Koper, SI-6000 Koper, Titov trg 5
e-mail: gorazd.bajc@zrs.upr.si

SUMMARY

During the Second World War and even more so in the post-war period, there arose severe accusations from among the lines of the Liberation Front of the Slovene nation (OF) and later the post-war Yugoslav authorities against the majority of the leading members of the Slovene anti-Fascist resistance in the Primorska region, known today under the acronym 'TIGR' (Trieste, Istria, Gorizia, Rijeka) and appearing at the time in the wider Trieste region and Istria also under the name of 'Borba'. The most frequent accusations were that the members of TIGR were in reality 'hirelings' or 'agents' and 'spies' of the West. Such critical and pejorative labels, extremely negative even under the circumstances of a general rejection of the ideologically opposed Anglo-Americans, referred to the successful co-operation of certain leading people of the Primorska (and all-Slovenian) resistance with the Western Allies intelligence services. This co-operation had developed in the second half of the 1930s and continued through the Second World War.

The new Yugoslav regime often availed itself of the mentioned rhetoric in the post-war processes (e.g., the Nagode process, which took place from July 28 to August 18, 1947). Whomever the regime presented as an 'agent, spy' (etc.) of the West, automatically became a menace to the 'people's government' and therefore to the Slovene

nation, and the use of such epithets continued for an extensive period. In particular, the reports of the pro-regime press as well as the speeches of certain leading Communist Party officials were packed with such terms. Among other things, they liked to emphasise that these 'agents' only followed their own narrow material interests.

The research of the primary archival sources of the British intelligence services has now enabled us to illustrate in a more objective light the secret co-operation of some Slovenes. We have thus learned that some leading Primorska personalities (Ivan Rudolf and Ivan Marija Čok, in particular) never asked for payment nor accepted it when offered. All the money given to them by British intelligence services was spent for anti-Fascist and anti-Nazi purposes (for acts of sabotage, propaganda, and other subversive activities). This definitely undermines the accusations regarding the 'hirelings of the West', used in the rhetoric of post-war Yugoslav authorities in relation to most Primorska leaders.

Key words: Yugoslav post-war authorities, Ivan Marija Čok, Ivan Rudolf, TIGR, Borba, SOE

VIRI IN LITERATURA

- AS, 1** – Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana (AS), fond AS 1569 – Centralni komite Komunistične partije Svobodnega tržaškega ozemlja, 1945–1952, Arhiv informacijske službe in protifašističnega boja, arhivska enota (a.e.) 439, referat: Vloga tržaških nacionalistov od prve svetovne vojne do danes, 2. 4. 1948.
- AS, 2** – AS, fond 1529 – Kraigher Boris, 1945–1967, fasc. 6, referat: Vloga tržaških nacionalistov od prve svetovne vojne do danes, 2. 4. 1948.
- AS, 3** – AS, fond nekdanji Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije, 1918–1982 (AS 1931), Organizacija TIGR, Kratek elaborat o organizaciji TIGR-a.
- AS, 4** – AS 1931, Mikrofilmski fond SOVE, m. f. I 054880: I. oddelek, II. referat, tovarišu Benku, nedatiran.
- AS, 5** – AS 1931, Mikrofilmski fond SOVE, m. f. I 054877: na roke napisan krajši življenjepis Ivana Rudolfa, nedatiran.
- PAIR, 1** – Privatni arhiv Ivan Rudolf, Trst (PAIR), ovoj 8: Ivan Rudolf Dragu Marušiču, Srednji vzhod, 21. 5. 1944.
- PAIR, 2** – PAIR, mapa Čok, ovoj 1: Ivan Rudolf Mičku (Ivanu Mariji Čoku), Kairo, 22. 8. 1944.
- PAIR, 3** – PAIR, mapa Čok, ovoj 1: Bauki (Albert Rejec), Beograd, 15. 3. 1941.
- Razprave** – Javne razprave pred Vrhovnim ljudskim sodiščem LRS zoper obtoženega inž. Črtomira Nagodeta in soobtožence.
- PD, 1** – Primorski dnevnik, Trst (PD), 5. 8. 1947, 1. Razprava proti vohunom v Ljubljani. Zaključeno je zasliševanje.

- PD, 2** – PD, 13. 8. 1947, 1. Uvodnik: Vuhunska 'opozicija'.
- PD, 3** – PD, 26. 3. 1948, 3. Agenti imperializma.
- PD, 4** – PD, 20. 5. 1948, 1. ... nisem nikdar čutil naklonjenosti do Jugoslavije [...] – Ivan Marija Čok preveč znan kot angleški agent.
- TNA FO, 1** – The National Archives, Kew, London (TNA), Foreign Office (FO), General Correspondence: Political (FO 371), fasc. 48882,¹⁰ dok. R 192/192/G92, FO za Armin Roderick Dew – prvi sekretar FO (DTR/JU/3294), ročni pripis, 30. 12. 1944 / 3. 1. 1945.
- TNA FO, 2** – FO 371/48882 R 192/6/G, Ralph Skrine Cleremont Stevenson – britanski veleposlanik v Beogradu, nota, nedatirana: Yugoslav Govt (Draft).
- TNA FO, 3** – FO 371/48882, R 192/6/G, Dew za Stevenson, nota, nedatirana (Draft).
- TNA FO, 4** – FO 371/48882 R 7626/192/G, Valentine George Lawford – pomočnik 1. sekretarja britanskega državnega sekretarja za zunanje zadeve za John R. Colville – sekretar v Churchillovem kabinetu, 30. 4. 1945 (dvakrat in Draft).
- TNA FO, 5** – FO 371/48882 R 192/G (DTR/JU/3294), za Dew, 30. 12. 1944.
- TNA FO, 6** – FO 371/48882 R 3957/192/G, Douglas Howard – načelnik južnega oddelka FO za Philip Broad – prvi sekretar FO v uradu Harrolda Macmillana, 8. 3. 1945 (in Draft).
- TNA FO, 7** – FO 371/48882, Private Secretary (Colville) po naročilu Winstona Churchilla za Čoka, aprila 1945 (in Draft).
- TNA FO, 8** – FO 371/48882, Colville po naročilu Winstona Churchilla za Čoka, 1. 5. 1945.
- TNA FO, 9** – FO 371/48882, Minutes FO, 6. 1. 1945.
- TNA FO, 10** – FO 371/48882, Minutes FO, brez datuma, po vsej verjetnosti začetek januarja 1945.
- TNA FO, 11** – FO 371/48882, Minutes FO, Stevenson, 11. 1. 1945.
- TNA FO, 12** – FO 371/48882, Stevenson za jugoslovansko vlado, nedatirano (Draft, dvakrat).
- TNA FO, 13** – FO 371/48882, Stevenson za Čoka, nedatirano (Draft).
- TNA FO, 14** – FO 371/53369,¹¹ Alec C. Lawrenson, memorandum: Professor Ivan Rudolf, 11. 1. 1946.
- TNA FO, 15** – FO 371/53369, Harry Sporborg – polkovnik SOE za H.A. Caccia – FO (HNS/2199), 31. 12. 1945.
- TNA FO, 16** – FO 371/53369, FO za Borad (J 207/147/G), 26. 1. 1946.
- TNA FO, 17** – FO 371/53369, Lt. Col. J. A. Dolbey – M.O.I.(S.P.) za W.A.L.J. Bell – FO (JAD/JU/199), 12. 1. 1946.

10 Za fascikel o Čoku (FO 371/48882) so prvotno določili, da bo ostal pod zaporo do leta 2021. O dolgoletni zapori prim. Bajc, 2002, 17, kjer so omenjeni prispevki Dušana Bibra, ki je na nedostopnost opozarjal vsaj od leta 1991 dalje.

11 Tudi fascikel o Rudolfu (FO 371/53369) je bil dolgo pod zaporo.

- TNA HS, 1** – TNA, Special Operations Executive (HS), Balkans (HS 5), fasc. 875, D/H2 (William Stanley Bailey), memorandum (DH2/JU/872): Dr. Ivan Chok, 20. 11. 1941.
- TNA HS, 2** – TNA, HS, War Diaries/Histories (HS 7), fasc. 4, History 3A, D section, Yugoslavia: Organization and Sundry Operations.
- TNA HS, 3** – TNA HS 7/4, History 3A, D section, Yugoslavia: Future Activities.
- TNA HS, 4** – PRO HS 7/4, History 3A, D section: Slovene Organization.
- TNA HS, 5** – TNA HS 7/265, War Diaries Extr., SOE War Diary Extr. (Italy) (december 1940–junij 1942).
- TNA HS, 6** – TNA HS 7/222, War Diary VIII, Survey of global activities, november 1941.
- Bajc, G. (1999):** Odnos matice do tržaške politične opozicije v prvem povojnem obdobju. Od konca vojne do resolucije Informbiroja. V: Josip Agneletto, slovenski kulturnik in politik v Istri in Trstu (1884–1960). Koper, Založba Annales, 109–128.
- Bajc, G. (2000):** Zapletena razmerja. Ivan Marija Čok v mreži primorske usode. Koper, Društvo TIGR Primorske.
- Bajc, G. (2002a):** Iz nevidnega na plan. Slovenski primorski liberalni narodnjaki v emigraciji med drugo svetovno vojno in ozadje britanskih misij v Sloveniji. Koper, Založba Annales.
- Bajc, G. (2002b):** Collaboration between Slovenes from the Primorska region, the Special Operations Executive and the Inter-Services Liaison Department after the occupation of Yugoslavia. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 12, 2. Koper, 363–384.
- Bajc, G. (2005):** Josip Vilfan in slovenska emigracija iz Julijske krajine v Jugoslaviji med obema vojnama. V: Bajc, G. (ur.): Josip Vilfan, Življenje in delo primorskega pravnika, narodnjaka in poslanca v rimskem parlamentu. Koper, Založba Annales, 129–142.
- Bajc, G., Pelikan, E. (2004):** Od konca prve do začetka druge svetovne vojne (1918–1941). V: Bajc, G. (ur.): Na oni strani meje. Slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1866–2004. Koper, Založba Annales, 59–92.
- Biber, D. (1991):** Zavezniške in sovjetske misije ter obveščevalne službe v NOB. *Borec*, XLIII, 1–3. Ljubljana, 77–138.
- Biber, D. (1999):** Utrinki iz arhiva SOE. V: Čepič, Z., Nečak, D., Stiplovšek, M. (ur.): Mikužev zbornik. Ljubljana, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 145–154.
- Biber, D. (2000):** Dr. Ivan Marija Čok kot uslužbenec OSS. *Prispevki za novejšo zgodovino*, XL, 1. Ljubljana, 231–238.

- Cencič, M. (2002):** Moč domoljuba, Biografija o tigrovcu Antonu Rutarju. Koper, Društvo za negovanje rodoljubnih tradicij organizacije TIGR Primorske.
- Earle, J. (2005):** The Price of Patriotism, SOE and MI6 in the Italian-Slovenian Borderlands During World War II. Sussex, The Book Guild Ltd.
- Ferenc, T. (1977):** Akcije organizacije TIGR v Avstriji in Italiji spomladi 1940. Ljubljana, Borec.
- Jelinčič, Z. (1994):** Pod svinčenim nebom. Spomini tigrovskega voditelja. Gorica, Goriška Mohorjeva družba.
- Jevnikar, I. (ur.) (1995):** Iz arhivov in predalov. Serija člankov o slovenskih padalcih. Mladika, XXXIX. Trst.
- Jevnikar, I. (ur.) (1997):** Iz arhivov in predalov. Serija člankov o slovenskih padalcih. Mladika, XLI. Trst.
- Jevnikar, I. (ur.) (1998):** Iz arhivov in predalov. Serija člankov o slovenskih padalcih. Mladika, XLII. Trst.
- Jevnikar, I. (ur.) (1999):** Iz arhivov in predalov. Serija člankov o slovenskih padalcih. Mladika, XLIII. Trst.
- Jevnikar, I. (ur.) (2000):** Iz arhivov in predalov. Serija člankov o slovenskih padalcih. Mladika, XLIV. Trst.
- Jevnikar, I. (ur.) (2001):** Iz arhivov in predalov. Serija člankov o slovenskih padalcih. Mladika, XLV. Trst.
- Jevnikar, I. (ur.) (2002):** Iz arhivov in predalov. Serija člankov o slovenskih padalcih. Mladika, XLVI. Trst.
- Jevnikar, I. (ur.) (2003):** Iz arhivov in predalov. Serija člankov o slovenskih padalcih. Mladika, XLVII. Trst.
- Jevnikar, I. (ur.) (2004):** Iz arhivov in predalov. Serija člankov o slovenskih padalcih. Mladika, XLVIII. Trst.
- Jevnikar, I. (ur.) (2005):** Iz arhivov in predalov. Serija člankov o slovenskih padalcih. Mladika, XLIX. Trst.
- Jevnikar, I. (ur.) (2006):** Iz arhivov in predalov. Serija člankov o slovenskih padalcih. Mladika, L. Trst.
- Kacin-Wohinz, M. (1990):** Prvi antifašizem v Evropi (Primorska 1925–1935). Koper, Lipa.
- Kacin-Wohinz, M. (2005):** Slovenci v Italiji. V: Fischer, J. et al. (ur.): Slovenska novejša zgodovina 1848–1992, Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992. Ljubljana, Mladinska knjiga – Inštitut za novejšo zgodovino, 510–552.
- Kacin-Wohinz, M., Pirjevec, J. (2000):** Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000. Ljubljana, Nova revija.
- Maganja, N. (1994):** Trieste 1945–1949. Nascita del movimento politico autonomo sloveno. Trst, Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček.

- Marušič, B. (ur.) (1998):** Domovina, kje si? Zbornik ob stoletnici rojstva Alberta Rejca (1899–1976). Gorica, Goriška Mohorjeva družba.
- Nemec, N. (1999):** TIGR Renče in okolica. Renče, Društvo za negovanje rodoljubnih tradicij organizacije TIGR Primorske – Goriški muzej.
- Pelikan, E. (2002):** Tajno delovanje primorske duhovščine pod fašizmom. Primorski krščanski socialci med Vatikanom, fašistično Italijo in slovensko katoliško desnico – zgodovinsko ozadje romana Kaplan Martin Čedermac. Ljubljana, Nova revija.
- Pirjevec, J. (2000):** Britanska tajna organizacija na Slovenskem (1940–1941). Prispevki za novejšo zgodovino, XL, 1. Ljubljana, 323–330.
- Rejec, A., Černač, T., Vadnjak, J. (1995):** Pričevanja o TIGR-u. Ljubljana, Slovenska matica.
- Rejec, T. (2006):** Partija in tigrovci (medvojna in povojna usoda nekaterih vodilnih tigrovcev). Ljubljana, Slovenska matica.
- Rosa, J., Cencič, M. (1998):** Prof. Ivan Rudolf, narodni buditelj, Maistrov borec, tigrovec, organizator prekomorcev v Afriki. Koper, Društvo za negovanje rodoljubnih tradicij organizacije TIGR Primorske.
- Rudolf, S. (1996):** Xolotl. Med resnico in domišljijo. Gorica, Goriška Mohorjeva družba.
- Sfiligoj, A. (1984):** Boj Slovencev pod fašizmom za narodne pravice. Pričevanje. Gorica, samozaložba.
- Sfiligoj, M. (2005):** Kjer sem svoboden, tam sem doma. Življenje in delo dr. Avgusta Sfiligoja, I. del. Trst, Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček – Mladika.
- Srebot Rejec, T. (2002):** O povezavah TIGR-a z Angleži v letih 1939–1941. Goriški letnik, 29. Nova Gorica, 135–155.
- Španger, V. (1986):** Bazoviški spomenik, pričevanje. Trst, Hranilnica in posojilnica na Opčinah.
- Torkar, B. (2006):** Vojaško urjenje slovenskih pripadnikov misij Special Operations Executive (SOE) med leti 1941 in 1945. Annales, Series Historia et sociologia, XVI, 1. Koper, 31–42.
- Tuta, S. (1999):** Cena za svobodo. Gorica, Goriška Mohorjeva družba.
- Vidic, J. (1989):** Angleški obveščevalci – Vohuni ali junaki. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Vodušek Starič, J. (2002):** Slovenski špijoni in SOE 1938–1942. Ljubljana, samozaložba.
- Žerjal, D. (1990):** Spomini in razlage o protifašističnem boju primorske mladine med vojnama. Trst, Založništvo tržaškega tiska.